

Відомо, що праукраїнці намагалися не називати зайвий раз нечисту силу, бо її боялися. Тому й з'явилися евфемістичні формули: *той, що греблі рве; той, що у болоті сидить* тощо.

Можна стверджувати, що вибір сталих образів не є випадковим і довільним – він детермінований блоками уявлень про позначувані об'єкти чи явища, фоновими знаннями, певними пре-супозиціями. Складники концепту незалежно від того, мають чи не мають вони у позамовній дійсності відповідних референтів, обов'язково обростають комплексом культурно і когнітивно значущих інтерпретацій у структурі фольклорного тексту.

1. Бондар О.І. Часова структура української народної казки // Мова та стиль українського фольклору. – К., 1996.

2. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1993.

3. Калинова сопілка: Антологія української народної прозової творчості. – К., 1998.

4. Кубрякова Е.С., Дем'янков В.З., Панкрат Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ, 1996.

5. Мейзерский В.М. Философия и неориторика. – К., 1991.

Г. А. Таранюк

Символіка корови в українських прислів'ях та приказках

Здавна люди приписували тваринам людські риси і вважали, що брати наші менші наділені різноманітними здібностями. Певні стереотипи міцно укоренились у нашій свідомості завдяки загадкам, казкам, прислів'ям, приказкам і т. п. “Тварини слугували для виміру багатьох людських якостей. Характеризуючи когось назвою тварини, людина концентрує в цій назві лише одну якість, роблячи з тварини символ цієї якості”[6:92]. Що ж символізує така важлива господарська тварина, як корова, в українських прислів'ях та приказках?

Основна функція корови – забезпечити людину продуктами харчування, нагодувати: Корова в дворі – харч на столі, Чорна корова – біле молоко; Корова в дійницю сама молока не налле (тобто треба ще працювати); “Дай масла! Ще корова не напасла”; Для масла ще корова не напасла (ще неготове щось або й не для

вас зроблено); Кому війна віршовка, а кому дійна коровка; Корову тримає, а хто другий молоко з'їдає; Дай пан дурню корову, а не волю, корова хліб дасть, а воля нападєть; Коли кінь, то вези, а коли корова, то давай молока. Не в усіх прислів'ях корова – суб'єкт дії, значення прислів'їв може бути різним, ілюструється людська непрактичність або практичність, але скрізь відчувається, що люди завжди пам'ятають, корова – годувальниця родини. В словнику асоціативних означень Бутенко слово корова має означення молочна, дійна, що займають одне з перших місць. “Корова вважається позитивною силою. На перший план виступає роль корови у забезпеченні існування людини, що розводить велику рогату худобу” [2:127].

Отже, корова має велику господарську цінність: Трудно літом без корови, а зимою без кожуха; Держав дві корови, а тепер дві ворони (протиставлення, корова символізує добре господарство, навпаки, ворона – це повний занепад); Ото мудра жона, як є мішок пшона, ще й корова дійна (корова – знак, один із складників нормального життя); Коли б голова здорова, то будуть воли та корови. Худоба, як наслідок правильного, статечного, здорового життя, — ознака добробуту. Втрата корови (годувальниці, важливої господарської тварини) – серйозне горе, настільки вагома біда, що це навіть порівнюється зі смертю дитини: Лиха година, як у бідного здохне корова, а у багатого дитина. В таких випадках доцільною є порада не жалкувати за малим, коли втрачене щось значне: Взяв чорт корову, нехай бере і віршовку; Пропала коровка – пропадай і віршовка; Взяв чорт (лихо) корову, нехай бере й теля. Наслідки втрати корови можуть бути і значно серйознішими: Пропала корова, пропало й здоров'я; Пропала корова, не треба й здоров'я (пор. Коли б голова здорова, то будуть воли й корови). Зв'язок корови і здоров'я людини логічно вмотивований, бо саме корова забезпечує людину висококалорійною їжею. В багатьох випадках корова стає взагалі символом здоров'я: Здорова, як корова; Будьмо здорові, як наші корови; Будьмо здорові, як сірі корови, а наш бик і так звик; Будьмо здорові, як бурі корови, а я буду пити, як черкаський бик. Привертає увагу те, що це римовані варіанти, які становлять інтерес з точки зору ефоніки мови. Слово корова може бути використане як назва особи жіно-

чої статі, можливо великої статури, обов'язково здорової: Жінка хоч корова, аби здорова; Хоч і корова, аби багата і здорова (знов римовані варіанти).

Прислів'я та приказки можуть не тільки містити характеристику людини за наявністю в неї здоров'я, а й оцінювати особу за її вчинками: Кожна корова своє теля лиже; Коли та корова своє теля лиже (ілюструють піклування про щось своє, можливо дитину); Ходить як корова за телям (підкреслює турботу). “Корова символізує Велику Мати, продуктивні сили землі, дітонародження, материнський інстинкт” [4:149].

Іноді в прислів'ях, приказках міститься характеристика особи за несумісністю змісту і форми (Бодливій корові Бог рогів не дав неможливість щось зробити, як наслідок певних обставин) або характеристика за приналежністю (Чия корова, того й теля) або характеристика людини за наявністю в неї корови, вола (ознаки багатства): Є у неї воли та корови, та немає з нею любої розмови; Воли, корови даю, а долю не вгадаю (прислів'я, що передають майнові стосунки).

Слово корова може позначати неможливість якихось речей, явищ, тобто бути антисимволом: Як щитать корову по удою, так вона сама того не стоїть; У багатого теля за телям, а в бідного одна корова, та й та ялова (чомусь життєві умови сприяють завжди одній і тій людині, багатій); У ялової корови молока не випросиш.

Корова – суб'єкт дії не в усіх прислів'ях, часто вона лише ілюструє якісь явища, поняття (як знак, деталь), іноді зберігаючи, заховуючи якусь частину символічного значення, адже люди вибрали саме її для характеристики цього явища: Вкрадеш голку, а потім коровку (деталь, що показує дію в прогресі, в розвитку, від дрібного дійдеш до великого в будь-якій справі); Де ще та корова, а вона вже з дійницею стоїть (підкреслюється передчасність, недоречність дії); Поведу я коровку до вовка, щоб не боліла голівка; Захотілось бабі раків – продала корову (“протиставлення погано-добре передається зіставленням несумісних дій або понять, між якими ніколи не може бути об'єктивної рівності” [1:33]); Стягнувся на корову то стягнувся і на віршовку; Аби коровка буде і віршовка (коли вже маєш щось значне, велике з чимось меншим проблем не повинно бути).

Деякі прислів'я і приказки узагальнюють людські риси, властивості через зіставлення їх із явищами природи: Лиса корова, лисе теля приведе (передається ідея наслідування якостей батьків, стійкість природного); Теля хоче бути мудрішим як корова (ідея відсутності досвіду за молодістю років і мудрості часу); Корова тим рогом чухається, який має; Стережися бодючої корови спереду, коня ззаду, а лихого чоловіка з усіх боків (узагальнення життєвого досвіду); Котра корова багато реве, тота молока мало дає.

Прислів'я, приказки можуть бути утворені способом зіставлення різних антонімічних понять: Вола голова не боліла, коли корова теля родила (слово віл має значення “бик”, “якщо віл розуміється як бик, він символізує плодючість” [4:42]). Зіставлення двох начал: чоловічого і жіночого, двох типів поведінки. Прислів'я відбиває суто жіночий погляд на відношення чоловіків до народження дітей. Людські якості зіставляються з поведінкою тварин: Горе дворові, де корова розлад волів; Горе тобі, воле, коли тебе корова коле; Хай той бик здохне, що його корова б'є (краще будь-яка неслава, ніж така – суто чоловіча точка зора; прислів'я побудоване на перебільшенні, містить емоційні, експресивні засоби).

В прислів'ях, приказках, утворених на протиставленні понять, явищ і т. п., результат, наслідок дії різко відрізняється від мети, задуму: Шукав корову, а попав ворону; Цілив у ворону, попав у корову. Слово корова, як і ворона – деталі, знаки, що ілюструють невміння, невдалі дії, але лексема корова безумовно наповнена позитивним змістом, — це бажаний об'єкт дії, ворона ж символізує повний провал. Протиставляються також логічно несумісні предмети: Ведмідь корові не брат (потенційний нападник і його жертва – тварини-антагоністи).

Взагалі, корова – спокуслива, бажана пожива для багатьох: людей, хижаків і т. п. :Попер, як сірий корову; З таким голосом під Білоусом вовк корову драв; Вже той дзвін реве, що воли та корови бере; Ніхто не знає натуру попову: Три слова скаже та й бере корову; Москалики, соколики, поз'їдали ви наши волики, а як вернетесь здорові, та поїсте корови; Пан добрий, як отець-взяв корову і скопец, а пані, як мати-казала теля взяти.

Багато прислів'їв і приказок являють собою застереження, повчання, настанови, якими треба керуватись у житті (корова тут може бути і об'єктом і суб'єктом дії): Вибирай корову по рогу, а жінку по роду; Жінку бери здалеку, корову купи зблизька (стара мудрість, що базується на давній традиції екзогамії – брати жінку не свого роду , зіставляється з міркуваннями стосовно купівлі корови зблизька- тоді про неї все знаєш і можна змінити в разі потреби); До Покрови думай про пашу для корови; Хто лежить до Покрови, той продасть усі корови; Хто сіє по Покрові, той виводить узимку по корові (узагальнення життєвого досвіду).

Головне у символіці корови – це те, що вона є годувальницею, цінною, важливою твариною, символом здоров'я і материнської турботи, також корова символізує нормальне, сите, статечне, здорове життя . “У індусів корова – священна тварина, що символізує плодючість, достаток, землю”[4:149]. В прислів'ях та приказках корову не називають священною, але деякі ознаки співпадають і все позитивне, що існує в символіці корови, звичайно пов'язано зі ставленням до цієї тварини різних народів з різними культурними традиціями, і також з походженням лексеми корова. Скляренко В. Г. подає нову етимологію цього слова, що “первісно означало “жертвна корова”; буквально “та, яку заріжуть, принесуть у жертву богам” [7:15], тобто у давніх слов'ян корови теж були священними тваринами.

- 1.Бабич Н.Д. Фразеологія української мови. – Чернівці, 1971.
- 2.Бидерман Г. Энциклопедия символов. – М.,1996.
- 3.Бутенко Н.П. Словник асоціативних значень іменників в українській мові. – Львів,1989.
- 4.Купер Д. Энциклопедия символов. – М., 1995.
5. МНМ. — М., 1988. – т. 2.
6. Мокиєнко В.Н. В глыбь поговорок.–К., 1989.
- 7.Скляренко В.Г. Етимологічні розвідки.3. //Мовознавство.– 1994.–№6.
- 8.Удовиченко Г.М.Фразеологічний словник української мови.– К., 1984. – т.1-2.
- 9.Фразеологічний словник української мови.– К., 1993.– Кн.1-2.